BUNUL-SIMȚ SAU CE POATE ȚÂȘNI DIN INTELIGENȚA UNUI CRITIC LITERAR

DOI: 10.5281/zenodo.3364355

Doctor habilitat în filologie **Aliona GRATI**
Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”

THE GOOD SENSE OR WHAT CAN COME OUT FROM THE LITERARY CRITIC'S INTELLIGENCE

Summary. This article offers an analysis of the concept of literary critique „good sense”, which is imposed by Alexandru Paleologu in 1972 and which generated the emulation in literary criticism from Romania. The text is implicitly a presentation of his the most well-known book, *Bunul-simţ ca paradox* (*The Good sense as a paradox)*, which includes a collection of essays and personal meditations about art, morality and philosophy, more specifically their relationship with literature. *The Good sense* is a metaphor designed to support the concept of modernism, a sort of precautionary strategy, part of the integral language of the epoch, but which amounts to a general-valid level for all times. *The Good sense* is the synthesis of several qualities that the literary critic must possess, by reason, lucidity, moderation, consistency and wisdom. There are virtues that imply moral, of course, but Alexander Paleologu first analyzes them as „working” and „knowledge” techniques of the critic.

Keywords: Alexander Paleologu, good sense, literary criticism, paradox.

Rezumat. Articolul dat oferă o analiză a conceptului de critică literară „bunul-simţ”, pe care l-a impus Alexandru Paleologu în 1972 și care a generat emulație în critica literară din România. Textul este implicit o prezentare a cărții sale cele mai cunoscute, *Bunul-simţ ca paradox*, care include o colecţie de eseuri și meditaţii personale despre artă, morală și filozofie, mai exact despre relaţia acestora cu literatura. *Bunul-simţ* este o metaforă menită să susţină conceptul de modernism, un fel de strategie de precauţie, făcând parte din limbajul încifrat al epocii, dar care se ridică la un nivel general-valabil pentru toate timpurile. *Bunul-simţ* este sinteza mai multor calităţi pe care trebuie să le aibă criticul literar, întrunind raţiunea, luciditatea, moderaţia, consecvenţa și înţelepciunea. Sunt virtuţi ce implică bineînţeles moralul, dar pe care Alexandru Paleologu le analizează mai întâi de toate ca pe niște „tehnici de lucru” și „de cunoaștere” ale criticului.

Cuvinte-cheie: Alexandru Paleologu, bunul-simţ, critică literară, paradox.

La 14 martie se împlineau 100 de ani de la nașterea lui Alexandru Paleologu, eseist, critic literar, filozof, moralist, diplomat și politician. În România a însemnat unul dintre spiritele critice de autoritate și prestigiu ale literaturii secolului al XX-lea. Noi, cei din partea stângă a Prutului, am aflat de el abia după deschiderea frontierelor (mă refer la mine bineînţeles și la oamenii care făceau parte din mediul meu), moment care s-a întâmplat în perioada studenţiei mele. Am citit cele câteva cărţi ale lui Alexandru Paleologu laolaltă cu celelalte ale altor autori, de teoria literaturii sau nemijlocit de literatură, la care până atunci nu am avut acces. În anii ’90, acestea treceau prin mine cu viteza apei în solul secat de arșiţa verii, le citeam cu pasiunea adolescentului pentru romanele SF. În fluxul de informaţii, rămâneau neînţelese multe, numele lui Alexandru Paleologu s-a reţinut însă, graţie câtorva sintagme expresive din limbajul lui, mai ales a celei de „bun-simţ”.

Cu anii, accesul la biografia lui Alexandru Paleologu s-a îmbunătăţit, am aflat că a fost arestat în 1959 în lotul Noica – Pillat – Steinhardt și condamnat la ani de închisoare, unde a prins să stea 5 ani de zile. A fost prieten bun cu Nicolae Steinhardt. După Revoluţia din decembrie 1989 a ajuns ambasador al României în Franţa, dar, în scurt timp după numire, a fost demis, din motive că simpatiza cu „golanii” din Piaţa Universităţii. Cei care îl evocă, îi pun invariabil în evidenţă erudiţia, delicateţea și stilul aristocratic.

În România numele lui Alexandru Paleologu începe a fi cunoscut cu cea de a doua carte a sa intitulată *Bunul-simţ ca paradox*, apărută în 1972 la Editura „Cartea Românească”, care include o colecţie de eseuri și meditaţii personale despre artă, morală și filozofie, mai exact despre relaţia acestora cu literatura. Textele sunt scrise într-o limbă română fascinantă, autorul oferă un model perfect de îngemănare într-un discurs a tuturor componentelor care îi asigură calitatea superioară: consistenţa ideilor, coerenţa gândului, noutatea demersului și bogăţia lexicală angajată în exprimarea nuanţelor. Discursul lui Alexandru Paleologu a făcut senzaţie în România și a ajuns, pe bună dreptate, un model de neignorat încă mulţi ani, mai ales pentru critica literară de acolo. Mai mult decât atât, sintagma *bunul-simţ* a generat o modă.

Ideile și judecăţile din *Bunul-simţ ca paradox* au fost valorizate în mod deosebit în domeniul studiului

BDD-A30364 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:46 UTC)

literar, grație contribuțiilor pe care Alexandru Paleologu le aduce, prin această carte, limbajului critic românesc. În mod paradoxal, în cartea sa de debut, *Spiritul și litera* (Editura Eminescu, 1972), autorul își exprima speranța că nu va fi luat drept critic literar, ci doar „un maniac care simte nevoia să se întrețină cu alții despre slăbiciunea lui", un interpret „nestatornic" în comparație cu demersurile științifice, cu metodă. Discursul epocii a reținut sintagma de *bun-simț* care s-a înscris foarte bine în demersurile criticii literare cu viziuni înnoitoare. Alexandru Paleologu a trecut-o din carte în carte, conturându-i definiția și locul într-o abordare personală, dar care, s-a văzut mai târziu, a provocat emulație și chiar epigonism. De exemplu, în cartea *Ipoteze de lucru* (Cartea Românească, 1980), criticul menționează ideea unui coleg de al său Teodor Mazilu (din articolul acestuia *Despre „dreptul" la eroare*"), folosind ocazia ca mijloc de nuanțare a conceptului său: „Mazilu punând lucrurile la punct cu un *bun simț* scânteietor (*bunul-simț* când se arată, e totdeauna scânteietor; exemplu Ralea însuși) răspundea cum se cuvine unei întregi serii de imputări cominatorii ce se tot aduc criticii, de regulă din partea *autorilor nesățioși de laude și a spiritelor dogmatic-autoritare sau tămâietor-festiviste* (sublinierea ne aparține)" [1, p. 232].

Pentru că nu-i permitea contextul politic și situația de fost deținut să vizeze *impostorii mastodonți ai orgoliului, atotputernici și infailibili* (au spus-o alții, mai curajoși, după căderea sistemului), Alexandru Paleologu și-a scris atitudinile în marja ideii de *simț comun. Bunul-simț* este desigur o metaforă menită să susțină conceptul de modernism, un fel de strategie de precauție, făcând probabil parte din limbajul încifrat al epocii. Pentru a-și spune părerile, ignorând rețetele regimului, eseistul și-a folosit tot talentul și spiritul fin al speculațiilor intelectuale, disocierilor dizolvate în nuanțe și paradoxuri.

Dacă utilizarea numelui de concept critic, menit să configureze un sistem critic personal, în cazul *bunului-simț* poate părea cam pretențioasă pentru unii, expresiei, mai apropiate lui Alexandru Paleologu, cea de *ipoteză de lucru*, așa cum și-a intitulat el cartea de studii literare din 1980 (*Ipoteze de lucru*), nu i se poate reproșa nimic. Așadar, *bunul simț* este ipoteza de lucru a criticului și criteriul său valoric, conceput în segmentul care îngemănează semnificații morale, filozofice și estetice. Unii însă au adoptat sintagma ca metodă critică. Cel puțin, Laurențiu Ulici declară, în cartea sa *Dubla impostură* (Cartea Românească, 1995) „metoda bunului-simț", cu sensurile pe care le-a impus Alexandru Paleologu, drept una de abordare de către el a literaturii „post-revoluționare" [2, 3].

Identitatea noțiunii de *bun-simț* se conturează în disociere cu cea de *simț comun*, accesând, în sistemul lui Alexandru Paleologu, o dimensiune superioară, de nivelul transcendentului: „Bunul-simț nu e cum crede lumea, o formă primară a inteligenței, un succedaneu inferior al acesteia. *Există (și cât de des) inteligență fără bun-simț, dar bun-simț fără inteligență nu*" [4, p. 8]. *Bunul-simț* și *simțul comun* merg împreună până când judecățile lunecă în aporii și platitudini. Din acest moment, *bunul-simț* se desolidarizează de *simțul comun* și urmează alt drum – cel al „descoperirilor senzaționale".

Exercițiul de valorizare a unei opere literare este, prin urmare, „întâlnirea cu superiorul bun-simț, care îți deschide ochii în fața vastelor și profundelor evidențe, mă zguduie ca prezența geniului" [4, p. 8-9]. Un astfel de *bun-simț* îl prilejuiește Cervantes prin cartea *Don Quijote* și eroul acesteia, Cavalerul Tristei Figuri, manifestat împotriva simțului comun, reprezentat de toți persecutorii săi – nepoata și guvernanta, popa și bărbierul etc. Fără doar și poate, față de nonsensul lumii nebunia e, uneori, o soluție, o formă de protest.

Cartea însumează eseuri mici ce dezvoltă prin prisma criteriului de *bun-simț* mai multe idei care au fecundat gândirea perioadei și pe care Alexandru Paleologu le interpretează în mod personal, dar înrudit spiritual cu Montaigne, al cărui admirator se declară în câteva rânduri. Ca și predecesorul său francez, criticul român pune în centrul lucrărilor sale observația și meditația morală asupra ființei umane (implicit asupra actului critic) care ar trebui să fie guvernată de principiile moderației, înțelepciunii, stăpânirii de sine, dar și de necontenitele dorințe de autoperfecționare și înnoire a viziunii.

Dincolo de interfața „nevinovată", eseurile din carte sunt, fără doar și poate, contribuția lui Alexandru Paleologu la modificarea gustului estetic al epocii (începutul anilor '80, când regimul Ceaușescu este mai tare pe poziții ca oricând), sunt pledoariile criticului în vederea reabilitării esteticului și a paradigmei moderniste pe segmentul artistic, în general, și cel literar, în particular. E de neînchipuit acum faptul că autorul a putut îndrăzni să susțină ca fiind calități „neconformismul social" sau „nebunia", chiar dacă le punea pe seama unor înțelepți ca Diogene sau Descartes: „Dar trăsnăile lui Diogene sau Don Guijote nu sunt prostii. Nebunia necesară e tot așa de rară ca și bunul-simț; în fond e chiar o chestiune de bun-simț" [4, p. 14].

Cartea *Bunul-simț ca paradox* poate fi considerată într-adevăr o formă de rezistență subversivă la literatura oficială. Dacă apărea peste 20 de ani, adică după căderea regimului politic, „Calul Troian" în gândirea epocii –

BDD-A30364 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:46 UTC)

bunul-simţ – nu ar mai fi avut, bineînţeles, credibilitate în acest sens.

Bunul-simţ susţinea în 1972 cauza demersurilor înnoitoare, înscriind-se cumva în ceea ce un alt critic, Nicolae Manolescu, numea „lecturi infidele". „Trebuie, din când în când, să ne scuturăm de prestigiile Panteonului şi muzelor, scrie Alexandru Paleologu, să privim lumea cu un ochi virgin şi îndrăzneţ". *Bunul-simţ* este o tehnică a eliberării de prejudecăţi, declararea unei neîncrederi sistematice în ceea ce alţii consideră canon, valori consacrate. *Bunul-simţ* este gândirea liberă care pune la îndoială dogmatismele, idolatrizările instituţionalizate.

Bunul-simţ se înscrie în demersurile iconoclaste, căci e un fel de răfuială, nu însă cu marile opere, ci cu receptarea lor convenţională, clișeizată. În cartea din 1983, intitulată *Alchimia existenţei*, Alexandru Paleologu critică aspru clișeele din exegeza lui Mihail Sadoveanu: „Cât oare şi ce anume vor fi citit din Sadoveanu cei care-şi exprimă pretinsa admiraţie prin clișeele emise de câteva decenii pe seama lui şi pe care *bunul simţ* nu a reuşit până azi să le scoată din circulaţie? (…) «Rapsod» şi «Ceahlău» sunt termeni predilecţi (şi oarecum maximali) ai cultului sadovenian, ca orice cult profan, nu face casă bună cu simţul critic şi nici cu *bunul simţ*" [5, p. 50]. Adevăraţii iconoclaşti sunt cei care tăgăduiesc instituţiile şi idolii încremeniţi.

Bunul-simţ este „darul de a «simţi bine», de a discerne, a-şi reprezenta, de a imagina adevărul, de a îndrăzni" [4, p. 8]. Aceasta presupune analiză şi discernământ, atitudine discretă şi modestă asupra operelor de artă şi, în acelaşi timp, dispreţ pentru truismele plictisitoare sau emisiile inflaţionare. Chiar şi gafele sunt preferate calculelor şi oportunismelor, căci ele sunt expresia dezinteresării şi contemplării gratuite. Se întrezăresc în aceste idei inofensive adevărate ofensive împotriva reţetelor prestabilite de militanţii ideologici şi, implicit, pledoarii în favoarea unei arte impasibile, pure şi eterne, artă în slujba frumosului.

Bunul-simţ este sinteza mai multor calităţi pe care trebuie să le aibă criticul literar, întrunind raţiunea, luciditatea, moderaţia, consecvenţa şi înţelepciunea. Sunt virtuţi ce implică bineînţeles moralul, dar pe care Alexandru Paleologu le analizează mai întâi de toate ca pe nişte „tehnici de lucru" şi „de cunoaştere" ale criticului, precum şi ale oricărui creator. De exemplu, criticului i se cere a fi modest, căci: „Infatuarea, suprasolicitarea operei proprii, setea de adulaţie ascund undeva sub lipsa de îndoială o secretă nesiguranţă şi sunt în fond de o pauperă modestie: cea de a se mulţumi cu prea puţin, de a se amăgi cu camelotă" [4, p. 25].

Graţie *bunului* său *simţ*, criticul nu va consacra niciodată falsele valori, gloria scriitorilor angajaţi politic, oricât de mare, se descompune odată cu persona lor fizică. Cărţile supravieţuiesc nu datorită unor puteri exterioare, adică a unei idolatrizări intense într-un context politic şi ideologic oportun, ci pentru valoarea lor de artă, prin virtutea lor poetică.

Bunul-simţ este un *paradox*, o permanentă dislocare din condiţiile care încremenesc energiile, o eliberare a conştiinţei de efectul nociv al aroganţei şi prostiei. Paradoxul este cultivat în numele *bunului-simţ* ca o luptă împotriva locurilor comune şi a prestigiului lor iluzoriu. Alexandru Paleologu dă viaţă unor expresii paradoxale de o deosebită suplețe: „Contrariul prostiei… nu este inteligenţa…. ci bunul-simţ". Inteligenţa oferă adesea probe crase de prostie: suficienţa, infatuarea, vanitatea, snobismul, egocentrismul etc. „Numai imitaţia are valoare", este o altă probă de paradox șocant, căci, spre deosebire de contrafacere, „imitaţia este efortul de a egala modelul" [4, p. 65]. Paradoxurile gândirii lui Alexandru Paleologu sunt simple, dar de nimeni formulate atât de clar şi convingător.

Contrar aşteptărilor şi simţului comun, autorul dezvoltă o apologie a „laudei de sine" care e mult mai „normală oricât ar fi de ridicolă", dacă se înscrie în formele de „gravitate, pedanterie, etalare de erudiţie, filantropia, luxul, austeritatea, modestia" [4, p. 27]. Până şi curajul este mai convingător dacă urmează o ezitare, fiind astfel asumat deliberat şi lucid. Paradoxurile, ca şi injuriile din literatura din folclor, au forţă eliberatoare, „fenomene de resentiment acumulat contra unei dogme constrângătoare" [4, p. 40]. Geniile literare găsesc o modalitate de reprezentare a ieşirii şi blamării simţului comun atunci când acesta deformează umanul. „Nu platul simţ comun, izvor de confuzie, ci rigoarea bunului-simţ, însuşire rară şi tare, defineşte geniul lui Caragiale". Râsul scriitorului „vitriolant, pornit dintr-o sacră mânie" reiese dintr-un exces provocat de un alt exces – degringolada societăţii [4, p. 45].

Bunul-simţ este o critică lucidă şi profundă, datorată caracterului de analiză care este „căutarea elementelor celor mai simple (…), reducerea lucrurilor la principiile lor. Simplul e ceea ce se obţine la urmă, e rezultatul experienţei şi meditaţiei târzii. Uneori bunul-simţ, această rară însuşire, îl discerne de la început, cum fac din uşă acei rari medici cu diagnostic infailibil. Dar nici achiziţiile bunului-simţ, nici diagnosticul sigur nu sunt inspiraţii divinatorii venite cine ştie cum; traversează complicatul discriminându-l până la simplu, comprimând etapele într-o intuiţie fulgerătoare dar mediată, à la Sherlock Holmes. Simplitatea elementară a marilor adevăruri, evidenţele esenţiale, se găsesc dincolo de toată complicaţia efectivă a realităţii; ele nu se pot afla fără atenţie la toate

BDD-A30364 © 2019 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:46 UTC)

amănuntele acesteia. Solidele «adevăruri prime» sunt în fond ultime. Superficialitatea brutală, simplificând sumar și grosolan complicatul, ignoră de fapt simplul, îl face inaccesibil; în acest fel se întăresc neștiința și nedreptatea" [4, p. 37-38]. Analiza și interpretarea sunt procese de căutare a simplității elementare a adevărului în complexitatea realității.

Bunul-simț înseamnă raţiune şi raţionalism, presupune „a nu slăbi niciun moment observaţia celei mai severe discipline a demersului mintal, a nu accepta nicio teză care să nu decurgă în mod necesar din premisele verificate anterior și imediate pe o evidenţă primă, indubitabilă și apodictică" [4, p. 56]. Nu mistica e incompatibilă cu raţiunea, ci misticismul, care e „surogat" și „demagogie", nefiind nicicum interesat de căutarea adevărului. Tot astfel mitomanul, graţie pornirilor sale irezistibile, necalculate, nu e neapărat un mincinos. Mitomanul, ca și oricare bântuit de demonul cunoașterii, este privit cu ochi răi doar de cei care se limitează la simţul comun.

În fine, *Bunul-simț ca paradox* oferă câteva soluţii practice, chiar dacă discursul este ușor camuflat, în vederea renașterii supreme a umanului. Cine va dori să înţeleagă, va înţelege paradoxul *Despre turcire și neturcire*, pe care îl dezvoltă autorul relatând povestea tragică a lui Constantin Brâncoveanu care și-a sacrificat viaţa sa și a copiilor săi pentru credinţă, fiind ulterior canonizat: „A preferat să moară, *împreună cu toţi fiii lui, decât să se turcească*. Turcirea sau neturcirea nu sunt concepte religioase, ci politice și etice. Dacă era vorba de religie nu avea dreptul să decidă decât pentru sine, nu și pentru alţii. Dar drama lui a fost o dramă politică și morală. Acceptând turcirea, el nu ar mai fi fost capul unui stat ci un funcţionar al împărăţiei împilatoare, un agent al forţei străine opresive. Puterea astfel reobţinută nu ar mai fi fost decât una alienată, ar fi fost o putere străină, falsă, ilegitimă. (…) Stema lui nu ar mai fi fost un vultur, ci un gânsac bicefal. (…) Sunt împrejurări când politicul și eticul se suprapun și atunci e profund nepolitic să treci peste somaţia eticului. Chiar cu riscul catastrofei, cum l-a asumat Brâncoveanu: *catastrofa, tragedia purifică lumea și o pot revalida, – turcirea însă invalidează totul*" [4, p. 34-35].

Operă de educaţie intelectuală, *Bunul-simț ca paradox* merită să fie lansată în spaţiul nostru, în care, în pofida numărului suficient de mare de ani de după căderea instituţiei comuniste, falsele valori abundă, impostura fiind confundată mai adesea cu bunul-simț.

BIBLIOGRAFIE

1. Paleologu A. Ipoteze de lucru. București: Cartea Românească, 1980. 354 p.
2. Ulici L. Puțin, după exorcism... București: Publishing House ELF, 1991. 128 p.
3. Ulici L. Dubla impostură. Eseuri. București: Cartea Românească, 1995. 268 p.
4. Paleologu A. Bunul-simț ca paradox. Iași: Polirom, 2011. 213 p.
5. Paleologu A. Alchimia existenței. București: Cartea Românească, 1983. 266 p.

Elisaveth Ivanovsky. *Cai*, anii 1930.

BDD-A30364 © 2019 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 19:55:46 UTC)